

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛІСТИКИ

УДК 349.6:349.42

DOI <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2026-1/7>

ТВАРИНИ ЯК ОСОБЛИВИЙ ОБ'ЄКТ АГРАРНИХ, ЕКОЛОГІЧНИХ ТА ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Сокол Марія Василівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0001-6820-3347
Scopus-Author ID: 58508372200
Researcher ID: LIA-9940-2024

Кошулинська Софія Володимирівна,

здобувачка вищої освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0009-0002-9957-1673

У статті здійснено комплексний аналіз правового статусу тварин як особливого об'єкта аграрних, цивільних та екологічних правовідносин в Україні. Актуальність дослідження зумовлена подвійною природою тварин, які поєднують ознаки майна та живих істот, що потребує узгодженого правового регулювання в різних галузях права. Метою роботи є визначення специфіки правового режиму тварин залежно від їх функціонального призначення – як засобу виробництва, об'єкта права власності чи елемента навколишнього природного середовища.

У межах аграрного права тварини розглядаються як основний біологічний актив сільськогосподарського виробництва. Проаналізовано особливості правового регулювання різних підгалузей тваринництва, зокрема племінної справи, бджільництва та аквакультури, а також визначено основні вимоги до утримання, використання та захисту тварин. Встановлено, що правовий режим у цій сфері поєднує економічні інтереси з принципами гуманного поводження.

У цивільному праві тварини визнаються особливим об'єктом, на який поширюється правовий режим речі, що дозволяє їх участь у цивільному обороті. Водночас підкреслено обмеженість такого підходу через біологічну природу тварин, що зумовлює встановлення додаткових гарантій їх захисту та обмежень права власності.

Екологічне право розглядає тварин як складову тваринного світу та елемент екосистеми, що потребує охорони і збереження. Особлива увага приділяється дикій фауні як об'єкту правового захисту, а також проблемам відтворення та збереження біорізноманіття.

У результаті дослідження наведено основні ознаки тварин як об'єктів аграрно-правових, екологічно-правових та цивільно-правових відносин, а також обґрунтовано, що правовий статус тварин має комплексний і міжгалузевий характер, а його ефективність залежить від узгодженості норм різних галузей права та дотримання принципів гуманності.

Ключові слова: тварини, об'єкти аграрно-правових відносин, об'єкти екологічно-правових відносин, об'єкти цивільно-правових відносин.

Sokol Maria, Koshulynska Sofia. Animals as a special object of agrarian, environmental, and civil legal relations

The article provides a comprehensive analysis of the legal status of animals as a special object of agrarian, civil, and environmental legal relations in Ukraine. The relevance of the study is обусловлена the dual nature of animals, which combine the characteristics of property and living beings, requiring coordinated legal regulation across different branches of law. The

purpose of the research is to determine the specifics of the legal regime of animals depending on their functional role – as a means of production, an object of property rights, or an element of the natural environment.

Within the framework of agrarian law, animals are considered the main biological asset of agricultural production. The study analyzes the peculiarities of legal regulation in various branches of animal husbandry, including breeding, beekeeping, and aquaculture, and identifies the key requirements for the maintenance, use, and protection of animals. It is established that the legal regime in this field combines economic interests with the principles of humane treatment.

In civil law, animals are recognized as a special object to which the legal regime of property applies, allowing their participation in civil circulation. At the same time, the limitations of this approach are emphasized due to the biological nature of animals, which necessitates additional guarantees of their protection and restrictions on property rights.

Environmental law considers animals as a component of the animal world and an element of the ecosystem that requires protection and preservation. Particular attention is paid to wild fauna as an object of legal protection, as well as to the issues of reproduction and conservation of biodiversity.

As a result of the study, the main characteristics of animals as objects of agrarian, environmental, and civil legal relations are identified. It is also substantiated that the legal status of animals has a complex and interdisciplinary nature, and its effectiveness depends on the consistency of legal norms across different branches of law as well as on adherence to the principles of humane treatment.

Key words: *animals, objects of agrarian legal relations, objects of environmental legal relations, objects of civil legal relations.*

Актуальність теми. У сучасній правовій системі України тварини посідають особливе місце як об'єкти, що поєднують у собі ознаки майна та живих істот. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю системного аналізу того, як норми цивільного, аграрного та екологічного права взаємодіють між собою, створюючи єдиний механізм правового регулювання. Кожна з цих галузей виконує свою унікальну функцію: цивільне право забезпечує обіг, аграрне – господарське використання, а екологічне – охорону біорізноманіття. Розуміння специфіки кожного з цих режимів дозволяє сформулювати цілісне уявлення про правовий статус тварин без протиставлення економічних та природоохоронних інтересів.

Суттєву увагу правовому регулюванню тварин як об'єкта різних галузей права приділяють зокрема такі науковці Уркевич В. Ю., Суйва І.С., Спектор О. М., Кучер Ю.С., Старчук О. В., Скрипник В., Єрмолаєва Т.В., Нечипорук Л. Д., Шовкун В. В., Крушельницька Г. Л., Луць В. В., Луць Д. М., Андрейцев В.І., Брінчук М.М. Проте не було проаналізовано правовий статус тварини з порівнянням правового регулювання в різних галузях права.

Метою статті є здійснення комплексного порівняльного аналізу правового статусу

тварин у системі аграрного, цивільного та екологічного права України, а також визначення специфіки їх правового режиму залежно від функціонального призначення (як засобу виробництва, об'єкта права власності чи невід'ємного елемента навколишнього природного середовища).

Тварини є специфічним об'єктом аграрних правовідносин, виступаючи основним біологічним активом у сільськогосподарському виробництві. Важливо наголосити, що чинне законодавство не містить єдиного консолідованого визначення чи вичерпного переліку того, які саме тварини належать до сфери аграрного регулювання. В одному нормативному акті неможливо знайти згадку про всі види, оскільки різні закони регламентують це питання по-різному, фактично доповнюючи один одного. Через це правовий статус тварин, які об'єктами аграрних правовідносин доцільно розглядати, рухаючись від загального до спеціального: спершу аналізуючи норми щодо основних видів сільськогосподарських тварин (худоби та птиці), далі розглядаючи специфіку правового режиму об'єктів бджільництва, і завершуючи особливостями регулювання гідробіонтів у сфері аквакультури.

Важливою галуззю сільського господарства є тваринництво, що виробляє не

лише незамінні для раціону людини продукти харчування, а й забезпечує промисловість різними видами сільськогосподарської сировини.

До підгалузей тваринництва належать скотарство, свинарство, вівчарство, птахівництво, рибництво й рибальство, бджільництво тощо. Серед особливостей виробництва продукції тваринного походження називають несезонний характер виробництва (на відміну від рослинництва), використання земель як територіального базису виробництва, а також залежність тваринництва від рівня розвитку кормовиробництва [1, с. 90].

Відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження», тварини – це біологічні об'єкти, що відносяться до фауни: сільськогосподарські, домашні, дикі, у тому числі домашня і дика птиця, хутрові, лабораторні, зоопаркові, циркові.

Згідно з ч. 5 ст. 1 вказаного Закону сільськогосподарські тварини – тварини, що утримуються та розводяться людиною для отримання продуктів і сировини тваринного походження [2].

Порядок використання тварин у сільському господарстві затверджено наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 25 жовтня 2012 р. № 652, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 9 листопада 2012 р. за № 1898/22210 (далі – Порядок). Відповідно до пункту 1.3 Порядку, використання тварин у сільському господарстві ґрунтується на таких принципах: несумісності жорстокого поводження з тваринами з вимогами моральності та гуманності; забезпечення умов життя тварин, які відповідають їх біологічним, видовим та індивідуальним особливостям; припинення права власності та інших речових прав на тварин у разі жорстокого поводження з ними за рішенням суду шляхом їх оплатного вилучення або конфіскації; заборони жорстоких методів умертвіння тварин, у тому числі отруєння тварин; відповідальності за жорстоке поводження з тваринами; забезпечення безпеки життя та здоров'я людей при використанні тварин у сільському господарстві [3].

Порядок поширюється на всіх власників тварин, які утримуються та розводяться

для отримання продуктів і сировини тваринного походження. Слід зазначити, що наразі основним законодавчим актом, що регламентує питання розведення сільськогосподарських тварин, є Закон України «Про племінну справу в тваринництві», проте в ньому відсутні норми щодо захисту тварин від жорстокого поводження, забезпечення благополуччя та добробуту тварин [4, с. 246].

Відповідно до статті 4 Закону України «Про племінну справу в тваринництві», об'єктами племінної справи у тваринництві є велика рогата худоба, свині, вівці, кози, коні, птиця, риба, бджоли, шовкопряди, хутрові звірі та кролі, яких розводять з метою одержання від них певної продукції [5].

Варто зазначити, що вітчизняним законодавством також закріплено й нормативно-правові приписи щодо організації окремих підгалузей тваринництва. Так, Закон України «Про бджільництво» від 22 лютого 2000 р. № 1492-III регулює відносини щодо розведення, використання та охорони бджіл, виробництва, заготівлі та переробки продуктів бджільництва, ефективного використання бджіл для запилення ентомофільних рослин сільськогосподарського призначення, інших видів запилювальної флори, створення умов для підвищення продуктивності бджіл і сільськогосподарських культур, забезпечення гарантій дотримання прав та захисту інтересів осіб, які займаються бджільництвом [1, с. 92].

Згідно зі ст. 3 Закону України «Про бджільництво», об'єктами бджільництва є робочі бджоли, бджолині матки, трутні, бджолині сім'ї, яких розводять на племінних і товарних пасіках [6].

Правове регламентування виробництва продукції такої підгалузі тваринництва, як рибництво, забезпечується передовсім приписами законів України «Про рибу, інші живі водні ресурси та харчову продукцію з них» від 6 лютого 2003 р. № 486-IV і «Про аквакультуру» від 18 вересня 2012 р. № 5293-VI [1, с. 93].

Стаття 1 Закону України «Про аквакультуру» визначає, що об'єктами аквакультури є гідробіонти, що використовуються з метою розведення, утримання та вирощування в умовах аквакультури [7].

Окремої уваги в аспекті розмежування об'єктів аграрних та екологічних правовідносин потребує правовий режим риби. В екологічному праві, відповідно до статті 3 Закону України «Про тваринний світ», об'єктами регулювання є дикі тварини – хордові, в тому числі хребетні (ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби та інші) в усьому їх видовому і популяційному різноманітті які перебувають у стані природної волі [8].

У цьому контексті риба розглядається як природний ресурс, тому наприклад, відповідно до статей 16, 27 і 25 Закону України «Про тваринний світ» вилов риби відбувається саме шляхом вилучення її природного середовища [8].

Натомість у аграрному праві, аквакультура (рибництво) – сільськогосподарська діяльність із штучного розведення, утримання та вирощування об'єктів аквакультури у повністю або частково контрольованих умовах для одержання сільськогосподарської продукції (продукції аквакультури) та її реалізації, виробництва кормів, відтворення біоресурсів, ведення селекційно-плеємної роботи, інтродукції, переселення, акліматизації та реакліматизації гідробіонтів, поповнення запасів водних біоресурсів, збереження їх біорізноманіття, а також надання рекреаційних послуг [7].

Отже, саме тому процес розведення, вирощування риби та реалізації її як продукту харчування (тобто рибництво як галузь сільського господарства) регулюється нормами аграрного права, а використання риби як об'єкта тваринного світу, тобто добування її як водного біоресурсу у водних об'єктах (рибальство) підпадає під регулювання екологічного права.

Основні вимоги щодо використання тварин у сільськогосподарському виробництві зводяться до наступних груп: 1) вимоги щодо розведення та утримання сільськогосподарських тварин; 2) вимоги щодо ветеринарного обслуговування; 3) транспортування сільськогосподарських тварин; 4) первинна переробка продукції тваринництва (забій тварин). Спільними ознаками, які об'єднують всі зазначені групи вимог, є те, що: 1) вони мають ґрунтуватись на принципах моральності та гуманності, що виключають жорстоке

поводження з тваринами; 2) вони підпадають під санітарні та фітосанітарні заходи, тобто будь-які заходи, що проводяться для захисту життя або здоров'я тварин, які мають бути адаптовані до європейського законодавства [4, с. 246].

У системі аграрного права тварини посідають унікальне місце, виступаючи одночасно біологічними об'єктами фауни та основним засобом виробництва у тваринництві. Їхній правовий режим характеризується складним поєднанням економічних інтересів товаровиробника з імперативними вимогами гуманності. Використання тварин обмежується законодавчими нормами, які забороняють жорстоке поведіння та зобов'язують власника забезпечувати умови, що відповідають біологічним, видовим та індивідуальним особливостям живих організмів.

Законодавець здійснює детальну регламентацію правового статусу тварин залежно від конкретної підгалузі господарювання. Спеціалізовані нормативні акти окремо визначають особливості правового режиму об'єктів плеємної справи, бджільництва та аквакультури.

Господарське використання тварин розглядається як цілісний цикл, що охоплює розведення, утримання, ветеринарне обслуговування, транспортування та первинну переробку продукції. Таким чином, специфіка тварини як об'єкта аграрного права полягає в тому, що вона є не просто майном, а живим організмом, експлуатація якого можлива виключно в межах правового коридору, сформованого принципами моральності, безпеки та ветеринарного контролю.

У системі об'єктів цивільних прав тварини займають унікальне та дещо нестандартне положення. Специфіка цивільно-правового регулювання тут полягає в тому, що законодавець застосовує до живих істот юридичну фікцію, поширюючи на них правовий режим речі. Це означає, що в цивільному обороті тварина виступає як майно, щодо якого можуть виникати права володіння, користування та розпорядження. Однак цей статус не є тотожним статусу неживих предметів. На відміну від інших галузей права, де тварина може розглядатися як ресурс або частина екосистеми, цивільне право насамперед

фокусується на майновій природі об'єкта, водночас встановлюючи межі права власності через вимоги гуманності та моральності. Саме цей дуалізм – поєднання ознак майна з біологічними потребами живої істоти – і визначає особливості набуття та здійснення цивільних прав на тварин.

Відповідно до частини 1 статті 180 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) тварини є особливим об'єктом цивільних прав. На них поширюється правовий режим речі, крім випадків, встановлених законом. Згідно з ч. 2 і 3 ст. 180 ЦК України правила поведіння з тваринами встановлюються законом, тварини, занесені до Червоної книги України, можуть бути предметом цивільного обороту лише у випадках та порядку, встановлених законом [9].

Таким чином, законодавець закріпив, що тварина є об'єктом речового права, щодо якого може виникати право власності та окремі його правомочності: право володіння, користування і розпорядження. Водночас, будучи живими істотами, що мають власні життєдіяльні процеси і потреби, тварини є особливим об'єктом речового права, на який, окрім положень цивільного законодавства, також поширюються норми й інших галузей права, зокрема екологічного, природоохоронного. Такі особливості стосуються як набуття, так і здійснення і припинення права власності на тварин.

Окрім цього, враховуючи різноманіття тварин та середовища їх мешкання та розмноження, не можна не зазначити, що окремі з них не можуть перебувати у вільному цивільному обороті, бути придбаними чи відчуженими, а це означає, що правовий режим речі на них поширити неможливо [10, с.70].

Це наприклад, тварини, що занесені до Червоної книги України, такі як: лелека чорний, рись, горностаї, соня садова, сліпак білозубий, заєць білий [11].

Також варто враховувати, що внаслідок особливостей характеру та поведінки окремих видів та порід тварин деякі з них, навіть будучи домашніми, можуть становити небезпеку для оточуючого середовища та людей. Через це законодавець також виокремлює діяльність, пов'язану із утриманням окремих тварин, до джерела підвищеної небезпеки.

Таким чином, говорячи про тварин як про особливий об'єкт речових цивільних прав, варто розуміти, що детального вивчення вимагає специфіка набуття, здійснення і припинення права власності на тварин, а також діяльність із утримання тварин, яка становить джерело підвищеної небезпеки [10, с. 70].

Якщо тварина є особливим самостійним об'єктом правовідносин, на який поширюється правовий режим речі, то власники тварин, здійснюючи своє право власності, наділені тріадою правомочностей: правом володіння, користування та розпорядження. Однак, на відміну від інших об'єктів цивільних правовідносин, тварини мають свої характерні особливості, які унеможливають застосування стандартних правових норм, не враховуючи їхню специфічність як живих одухотворених організмів. Відповідно, як і будь-яке інше майно, тварини можуть виступати об'єктом спільної власності та підлягати поділу при розірванні шлюбу. Поряд з тим, на практиці питання поділу тварин як об'єкта спільного майна подружжя є досить проблематичним, оскільки відсутній єдиний підхід до вирішення таких спорів [12, с. 86].

Те, що тварини можна вільно переміщувати в просторі, без їх знецінення чи зміни призначення, свідчить про те, що тварина є річчю рухомою. Через те, що тварина є єдиним, цілісним організмом, у якому кожен орган забезпечує окремі процеси її життєдіяльності як живої істоти, можливо стверджувати, що тварина є неподільною річчю, тобто такою, яку не можна поділити без втрати її цільового призначення.

Окремі питання викликає віднесення тварин до речей, які визначені індивідуальними або родовими ознаками. Звичайно, кожна із тварин має унікальний генетичний код, набір рис тощо, що робить її такою, що вирізняється індивідуальними ознаками. Проте, якщо відійти від біологічного кута розгляду цього питання і заглибитись в юридичну площину, то насамперед для таких категорій тварин, як сільськогосподарські і дикі тварини, вирішення індивідуальними ознаками значення для них як для об'єкта цивільного обороту не має жодного. У зв'язку з цим окремі науковці схиляються вважати, що окремі

породи, види тварин є речами, визначеними родовими ознаками [10, с. 71].

Цікавим моментом є також віднесення речі до споживної чи неспоживної. В цьому контексті варто зауважувати, що, незважаючи на те, що окремі тварини можуть бути використані як елемент харчування, наприклад, м'ясо великої рогатої худоби тощо, вважати тварини споживними речами категорично не можна. В такому разі зазначені споживні речі є речами (продуктами) тваринного походження, а не самими тваринами, а тому останні є неспоживною річчю – такою, що призначена до неодноразового використання, яка зберігає свій первісний вигляд протягом тривалого часу [10, с. 71].

Тобто, згідно з вище наведеними характеристиками, тварина – це рухома, неподільна, визначена індивідуальними ознаками, неспоживча річ.

До тварин як об'єктів, обмежених в обороті, пропонується відносити тих, які можуть належати лише окремим учасникам обороту або перебувати в обороті за спеціальним дозволом органів публічної влади (експериментальні і племінні тварини, в тому числі і службові собаки, а також дикі тварини, на яких дозволено /відкрито полювання) [13 с. 38].

Окремим цікавим аспектом є питання правового статусу тварин, що перебувають у власності зоопарків та цирків.

Правовий статус тварин у власності зоопарків та цирків є складним поєднанням цивільного та екологічного права. З одного боку, тварина виступає як майно, що регулюється цивільним законодавством, а з іншого – як живий організм та частина довкілля, що підпадає під суворе регулювання екологічних норм. Базою для володіння тваринами в обох випадках є стаття 180 Цивільного кодексу України, яка визначає тварин як особливий об'єкт цивільних прав. Згідно з цією нормою, на тварин поширюється правовий режим речі, тобто зоопарки та цирки можуть володіти, користуватися та розпоряджатися ними на праві власності, ставити їх на баланс або відчужувати іншим юридичним особам [9].

Однак право власності на тварин не є абсолютним і суттєво обмежується цільовим призначенням установи. Для зоопарків

ці обмеження та обов'язки встановлюються Законом України «Про природно-заповідний фонд України». Зокрема, стаття 35 цього Закону визначає зоологічні парки як природоохоронні рекреаційні установи, що створюються для збереження генофонду та відтворення тварин. Тому, хоча тварини і є власністю зоопарку в розумінні цивільного права, їх утримання та правова охорона регулюється екологічним законодавством [14].

Ситуація з цирками демонструє ще більший пріоритет екологічного права над цивільним. Відповідно до статті 25 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження», в Україні забороняється створення та діяльність пересувних звіринців, пересувних зоопарків та пересувних виставок диких тварин. Це означає, що екологічне законодавство імперативно забороняє власнику (цирку) використовувати своє майно (тварин) у гастролейній діяльності, оскільки це порушує природні потреби тварин, гарантовані ст. 7 цього ж Закону. Таким чином, хоча цирк залишається власником тварини згідно з цивільним правом, екологічні норми фактично блокують певні види комерційного використання цього права в інтересах гуманності [2].

Отже, проаналізувавши положення чинного законодавства та доктринальні погляди, можна констатувати, що правовий режим тварин характеризується дуалізмом: з одного боку, вони є об'єктом права власності (річчю), а з іншого – живими істотами з особливими потребами.

З точки зору класифікації речей, тварина наділена низкою специфічних юридичних ознак. Передусім вона кваліфікується як рухома річ, оскільки її можливо вільно переміщувати у просторі без знецінення чи зміни призначення. Водночас, будучи єдиним цілісним організмом, тварина є неподільною річчю, адже її фізичний поділ неможливий без втрати життєдіяльності та, відповідно, цільового призначення об'єкта. Важливим аспектом є також віднесення тварини до неспоживчих речей: незважаючи на можливість отримання від них продуктів харчування, сама тварина призначена для тривалого використання і зберігає свій первісний вигляд, на відміну від продуктів тварин-

ного походження. Щодо ідентифікації, то юридичний підхід відрізняється від біологічного: хоча кожна тварина має унікальний код, у цивільному обороті сільськогосподарські та дикі тварини переважно розглядаються як речі, визначені родовими ознаками, тоді як окремі цінні породи чи домашні улюбленці можуть визначатися індивідуально.

Специфіка тварин як живих істот безпосередньо впливає на їхню оборотоздатність та межі відповідальності власника. Так, певні категорії тварин є обмеженими в цивільному обороті: це стосується видів, занесених до Червоної книги, а також експериментальних, племінних, службових та диких тварин, право власності на яких може вимагати спеціальних дозволів органів публічної влади або належати лише визначеним суб'єктам. Окрім того, враховуючи потенційну агресивність або непередбачувану поведінку окремих видів, законодавець відносить діяльність, пов'язану з їх утриманням, до джерела підвищеної небезпеки, що покладає на власника особливі обов'язки щодо безпеки оточуючих.

Таким чином, тварина в цивільному праві України є рухомою, неподільною, неспоживчою річчю, яка може бути визначена як індивідуальними, так і родовими ознаками. Специфіка набуття, здійснення та припинення права власності на тварин вимагає комплексного підходу, який враховує не лише майнові інтереси власника, а й біологічні потреби тварини та безпеку суспільства.

В екологічному праві підхід до визначення об'єкта вирізняється своєю особливою специфікою, адже він розглядається через призму нерозривного зв'язку з навколишнім природним середовищем. Правове регулювання тут охоплює тваринний світ як цілісне явище, враховуючи всі аспекти його існування у природі. Ця унікальність зумовлює формування окремого правового режиму, який фокусується на загальних принципах охорони та збереження живих організмів.

Складовою частиною навколишнього природного середовища є тваринний світ, значення якого важко переоцінити, оскільки він виступає необхідним мережі екологічних систем, невід'ємною ланкою

у процесі кругообігу речовин та енергії природи, який активно впливає на функціонування природних угруповань, структуру і природну родючість ґрунтів, формування рослинного покриву, біологічні властивості води та якість навколишнього природного середовища в цілому [15, с. 108].

Тваринний світ є також джерелом духовного та естетичного збагачення і виховання людей, об'єктом наукових досліджень. Крім того він виступає елементом системи національної безпеки України, від рівня якого залежить стабільність економічної та соціальної ситуації у країні.

Окремі представники тваринного світу становлять велику цінність у зв'язку з можливістю часткового або остаточного зникнення, або ж навпаки, спостерігаються випадки виникнення нових видів тварин, причинами яких є ситуативні зміни у землекористуванні, забрудненні навколишнього природного середовища й кліматичних змін у його стані [15, с. 108].

Відповідно до статті 3 Закону України «Про тваринний світ», об'єктами тваринного світу є дикі тварини – хордові, в тому числі хребетні (ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби та інші) і безхребетні (членистоногі, молюски, голкошкірі та інші) в усьому їх видовому і популяційному різноманітті та на всіх стадіях розвитку (ембріони, яйця, лялечки тощо), які перебувають у стані природної волі, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі; частини диких тварин (роги, шкіра тощо); продукти життєдіяльності диких тварин (мед, віск тощо). Об'єкти тваринного світу, а також нори, хатки, лігва, мурашники, боброві загати та інше житло і споруди тварин, місця токування, линяння, гніздових колоній птахів, постійних чи тимчасових скупчень тварин, нерестовищ, інші території, що є середовищем їх існування та шляхами міграції, підлягають охороні [8].

Ознакою, тваринного світу, як об'єкту правової охорони є належність його до дикої фауни. Тобто в якості об'єктів тваринного світу, розглядаються не всі тварини в біологічному розумінні, а лише ті, які виникли шляхом природного добору, здатні самостійно жити в умовах екосистеми і, підпадають під дію фауністичного

законодавства України. У статті 1 Закону України «Про тваринний світ» наголошується, що відносини у галузі охорони, використання і відтворення сільськогосподарських, свійських тварин, виникнення яких зумовлено процесом еволюційного розвитку природного світу, а також діяльність, пов'язана з охороною і використанням залишків викопних тварин, регулюються відповідним цивільним, аграрним або законодавством про охорону культурної спадщини України. Ось чому можна стверджувати, що тваринному світу властива невідтворюваність, бо для цього необхідне створення певних умов, пов'язаних з його охороною, а також середовища їх перебування. Нерегульоване знищення тварин може призвести не лише до їх різкого зменшення, а то й до повного зникнення. Тому діяльність людини має бути спрямована на охорону й відтворення тваринного світу, що сприятиме збільшенню чисельності його об'єктів [15, с. 108–109].

Дика фауна як об'єкт екологічних правовідносин може бути визначена за допомогою певних ознак, які знаходять своє відбиття в законодавстві. Умовно ці ознаки можна поділити на три види: біологічні, середовищні та територіальні (суверенітивні).

До біологічних ознак відносяться такі, що вказують на певний внутрішній стан тварин, зокрема їх існування як живих істот та стан дикості [16, с. 131].

До іншого виду ознак, які характеризують дику фауну як об'єкт екологічних правовідносин, відносять середовищні ознаки. На відміну від попередніх (біологічних) ознак, середовищні ознаки визначають зовнішній стан тварин, тобто стан їх існування щодо навколишнього природного середовища. Зазначені ознаки мають своїм змістом умови й місце перебування диких тварин. Так, еколого-фауністичне законодавство України регулює відносини, які складаються щодо диких тварин, котрі перебувають на волі, у неволі чи напіввільних умовах.

Ще однією ознакою дикої фауни як об'єкта еколого-фауністичних правовідносин слід вважати їх перебування в територіальних межах України, включаючи континентальний шельф та акваторію виключної (морської) економічної зони.

Умовно цю ознаку можна назвати територіальною або суверенітивною. Вказана ознака істотно відрізняється, насамперед, від середовищних. Останні визначають місце й умови існування диких тварин щодо природного середовища, тобто характеризують тварин з об'єктивного боку [16, с. 132–133].

Четвертою ознакою об'єктів тваринного світу, що підлягають правовій охороні, є їх виділення як самостійного матеріального об'єкту, тобто їх індивідуалізація

Наступною ознакою є віднесення до об'єктів тваринного світу усієї сукупності видових та популяційних різноманітних живих організмів на всіх стадіях розвитку [15, с. 109].

Слід зазначити, що продукти тваринного походження, які отримуються із впольованих диких тварин, відповідно до статті 3 Закону України «Про тваринний світ» [8], не є об'єктом тваринного світу, а отже не підпадають під правове регулювання згідно з екологічним законодавством. Регулювання їх подальшого обігу здійснюється нормами аграрного права, оскільки йдеться про товар, що входить у сферу сільськогосподарського виробництва та обігу. Так, відповідно до ч. 5 ст. 35 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» користувач мисливських угідь з дозволу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері ветеринарної медицини, має право самостійно реалізувати продукцію полювання [17]. Така вимога вказує на те, що на стадії реалізації законодавець контролює не екологічний аспект, а саме безпечність продукції тваринного походження, тобто застосовує інструменти аграрного законодавства.

Отже, у контексті екологічного права тварини розглядаються передусім як невід'ємна складова тваринного світу та загальної екосистеми, що відіграє критичну роль у біологічному кругообігу речовин, формуванні ґрунтів та забезпеченні якості довкілля. Специфіка тварини як об'єкта еколого-правової охорони полягає в її належності до дикої фауни. Тобто, на відміну від цивільного чи аграрного права, екологічне законодавство поширюється не на сільськогосподарських або свійських тварин, а виключно на організми,

що виникли шляхом природного добору і перебувають у стані природної волі, напіввільних умовах чи в неволі.

Особлива увага в екологічному праві приділяється вразливості цього об'єкта. Тваринний світ характеризується невідтворюваністю без створення спеціальних охоронних умов, тому нерегульоване втручання людини загрожує зникненням видів. Відтак, тварина в екологічному праві виступає не просто ресурсом, а цінним елементом національної безпеки та біорізноманіття, правовий режим якого спрямований насамперед на охорону, збереження популяцій та захист середовища їхнього проживання від негативного антропогенного впливу.

Аналіз чинного законодавства та доктринальних підходів дозволяє стверджувати, що тварина в правовій системі України є складним, багатоаспектним об'єктом, правовий статус якого трансформується залежно від сфери суспільних відносин: майнової, виробничої чи природоохоронної. Спільним знаменником для усіх галузей залишається визнання тварини живою істотою, що накладає на суб'єктів імперативний обов'язок дотримуватися принципів гуманності, проте мета правового регулювання та специфіка об'єкта в кожній галузі суттєво різняться.

У площині цивільного права тварина розглядається насамперед крізь призму речових прав. Відповідно до статті 180 ЦК України, вона наділена правовим режимом речі, що дозволяє включати її в цивільний оборот та здійснювати щодо неї класичну тріаду правомочностей власника: володіння, користування та розпорядження. Специфікою цивілістичного підходу є визначення тварини як рухомої, неподільної та здебільшого неспоживчої речі, яка може ідентифікуватися як родовими, так і індивідуальними ознаками. Головною метою регулювання тут є забезпечення стабільності майнового обороту, вирішення питань власності, зокрема при поділі майна подружжя, а також врегулювання відповідальності, оскільки діяльність з утримання певних тварин визнається джерелом підвищеної небезпеки. Прикладом тварин як об'єктів цивільно-правових відносин є домашні тварини (коти, собаки тощо).

Натомість в аграрному праві акцент зміщується з майнової складової на виробничу, де тварина виступає основним біологічним засобом виробництва. Об'єктом регулювання тут є переважно сільськогосподарські тварини, які утримуються людиною з метою отримання прибутку, продуктів харчування та сировини. Якщо цивільне право фокусується на приналежності об'єкта, то аграрне – на динаміці його використання, деталізуючи правовий режим через спеціальні норми ветеринарії, зоотехнії та санітарії. Аграрне законодавство диференціює правовий статус тварин залежно від підгалузі – племінна справа, бджільництво, аквакультура – та розглядає тварину як відновлювальний ресурс у контрольованих умовах, де економічна ефективність має балансувати з вимогами щодо благополуччя тварин та безпеки харчових продуктів.

До тварин, які є об'єктами аграрних правовідносин належать до прикладу: велика рогата худоба, вівці, кози, коні, бджоли та багато інших. Варто також зауважити, що більшість сільськогосподарських тварин підлягають ідентифікації з подальшим внесенням їх до Єдиного державного реєстру тварин.

Кардинально іншим є підхід екологічного права, де тварина розглядається не як товар чи засіб виробництва, а як невід'ємна складова навколишнього природного середовища та біологічного різноманіття. Об'єктом екологічних правовідносин виступає виключно дика фауна, що перебуває у стані природної волі, напіввільних умовах чи в неволі, та яка виникла в результаті еволюційного розвитку. Іншими словами, в екологічному праві дикі тварини є загальнонаціональним надбанням і елементом екосистеми, тому основною функцією регулювання є не експлуатація чи обіг, а охорона, збереження популяцій та захист середовища їхнього існування.

За економічною сутністю для цивіліста тварина є майном, для аграрія – засобом виробництва, а для еколога – елементом природи. Таким чином, цілісна картина правового статусу тварин в Україні формується шляхом взаємодії цих трьох галузей, які спільно утверджують принцип відповідальності людини перед живими істотами у різних сферах життєдіяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Уркевич В. Ю. Про правове регулювання тваринництва в Україні. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 138. С. 89–98. DOI: 10.21564/2414-990x.138.105278.
2. Про захист тварин від жорстокого поводження : Закон України від 21 лютого 2006 р. № 3447-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text>.
3. Порядок використання тварин у сільському господарстві : Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України 25 жовтня 2012 р. № 652. Офіційний вісник України. 2012. № 91. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1898-12#Text>.
4. Суйва І. С. Правове регулювання використання тварин у сільському господарстві. *Часопис Київського університету права*. 2018. Вип. 4. С. 245–248. URL: [file:///D:/Users/user/Downloads/Chkur_2018_4_53%20\(1\).pdf](file:///D:/Users/user/Downloads/Chkur_2018_4_53%20(1).pdf) (дата звернення: 20.02.2026).
5. Про племінну справу у тваринництві : Закон України від 15 грудня 1993 р. № 3691-XII. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3691-12#Text>.
6. Про бджільництво : Закон України від 22 лютого 2000 р. № 1492-III. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1492-14#Text>.
7. Про аквакультуру : Закон України від 18 вересня 2012 р. № 5293-VI. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5293-17#Text>.
8. Про тваринний світ : Закон України від 13 грудня 2001 р. № 2849-III. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
9. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
10. Спектор О. М. Тварина як особливий об'єкт речових прав. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3. С. 70–76. URL: https://pjuv.nuoua.od.ua/v3_2015/15.pdf (дата звернення: 22.02.2026).
11. Про затвердження переліків видів тварин, що заносяться до Червоної книги України (тваринний світ), та видів тварин, що виключені з Червоної книги України (тваринний світ) : Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 19 січня 2021 р. № 29. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0260-21#Text>.
12. Кучер Ю. С., Старчук О. В. Тварини як об'єкт правовідносин: особливості регламентації в цивільному та сімейному законодавстві України та ЄС. *Актуальні проблеми держави і права*. 2025. Вип. 106. С. 85–91. URL: <https://doi.org/10.32782/apdp.v106.2025.11>.
13. Скрипник В. Речі, обмежені в цивільному обороті, як об'єкти цивільних прав. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 1. С. 36–40. URL: <https://pgr-journal.kiev.ua/archive/2018/1/9.pdf>.
14. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 червня 1992 року № 2456-XII. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>.
15. Єрмолаєва Т. Деякі особливості визначення тваринного світу як об'єкта правової охорони. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2015. № 1151. *Серія Право*. Вип. 19. С. 108–110. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/5701/5255> (дата звернення: 05.03.2026).
16. Нечипорук Л. Д. Дика фауна як об'єкт екологічного законодавства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. *Серія Право*. Вип. 25. С. 129–133. URL: file:///D:/Users/user/Downloads/nvuzhpr_2014_25_33.pdf (дата звернення: 05.03.2026).
17. Про мисливське господарство та полювання : Закон України від 22 лютого 2000 року № 1478-III. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1478-14#Text>.

REFERENCES:

1. Urkevych, V.Y. (2017). Pro pravove rehulyuvannya tvarynnytstva v Ukrayini [On the legal regulation of livestock farming in Ukraine]. *Problemy zakonnosti – Legality issues*, 138, 89–98 [in Ukrainian].
2. Pro zakhyst tvaryn vid zhorstokoho povodzhennya : Zakon Ukrainy vid 21.02.2006 r. No 3447-IV [On the protection of animals from cruelty : Law of Ukraine dated February 21, 2006]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15> (data zvernennia: 12.01.2026). [in Ukrainian].

3. Poryadok vykorystannya tvaryn u sil's'komu hospodarstvi: Nakaz Ministerstva ahraryoi polityky ta prodovol'stva Ukrayiny vid 25.10.2012 r. No. 91 [Procedure for the use of animals in agriculture: Order of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine dated October 25, 2012]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1898-12> (data zvernennia: 15.01.2026) [in Ukrainian].

4. Syuyva, I.S. (2018). Pravove rehulyuvannya vykorystannya tvaryn u sil's'komu hospodarstvi [Legal regulation of the use of animals in agriculture]. *Chasopys Kyyivs'koho universytetu prava – Journal of the Kyiv University of Law*, 4, 245–248 [in Ukrainian].

5. Pro pleminnu spravu u tvarynnytstvi: Zakon Ukrayiny vid 15.12.1993 r. No. 3691-XII [On breeding in animal husbandry: Law of Ukraine dated December 15, 1993]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3691-12> (data zvernennia: 15.01.2026) [in Ukrainian].

6. Pro bdzhil'nytstvo: Zakon Ukrayiny vid 22.02.2000 r. No. 1492-III [About beekeeping: Law of Ukraine dated February 22, 2000.] Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1492-14> (data zvernennia: 18.01.2026) [in Ukrainian].

7. Pro akvakul'turu: Zakon Ukrayiny vid 18.09.2012 r. No. 5293-VI [About aquaculture: Law of Ukraine dated September 18, 2012]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5293-17> (data zvernennia: 20.01.2026) [in Ukrainian].

8. Pro tvarynnyy svit: Zakon Ukrayiny vid 13.12.2001 r. No. 2849-III [About the animal world: Law of Ukraine dated December 13, 2001]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (data zvernennia: 03.02.2026) [in Ukrainian].

9. Tsyvil'nyy kodeks Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 16.01.2003 r. No. 435-IV [Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine dated January 16, 2003]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (data zvernennia: 10.02.2026) [in Ukrainian].

10. Spektor, O.M. (2015) Tvaryna yak osoblyvyy ob'yekt rechovykh prav [Animal as a special object of property rights]. *Prykarpat-s'kyy yurydychnyy visnyk – Prykarpattya Legal Bulletin*, 3, 70–76 [in Ukrainian].

11. Pro zatverdzhennya perelikiv vydiv tvaryn, shcho zanosyat'sya do Chervonoyi knyhy Ukrayiny (tvarynnyy svit), ta vydiv tvaryn, shcho vyklyucheni z Chervonoyi knyhy Ukrayiny (tvarynnyy svit): Nakaz Ministerstva zakhystu dovkilliya ta pryrodnykh resursiv Ukrayiny vid 19.01.2021 r. No. 29 [On approval of lists of animal species included in the Red Book of Ukraine (fauna) and animal species excluded from the Red Book of Ukraine (fauna): Order of the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine dated January 19, 2021]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0260-21> (data zvernennia: 01.03.2026) [in Ukrainian].

12. Kucher, Y.S. Starchuk, O.V. (2025). Tvaryny yak ob'yekt pravovidnosyn: osoblyvosti rehlementatsiyi v tsyvil'nomu ta simeynomu zakonodavstvi Ukrayiny ta YES [Animals as an object of legal relations: features of regulation in civil and family legislation of Ukraine and the EU]. *Aktual'ni problemy derzhavy i prava – Current problems of the state and law*, 106, 85–91 [in Ukrainian].

13. Skrypnyk, V. (2018). Rechi, obmezheni v tsyvil'nomu oboroti, yak ob'yekty tsyvil'nykh prav [Things restricted in civil circulation as objects of civil rights]. *Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 1, 36–40 [in Ukrainian].

14. Pro pryrodno-zapovidnyy fond Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 16.06.1992 r. No. 2456-XII [About the Nature Reserve Fund of Ukraine : Law of Ukraine dated June 16, 1992]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (data zvernennia: 10.02.2026) [in Ukrainian].

15. Yermolayeva, T. (2015). Deyaki osoblyvosti vyznachennya tvarynnoho svitu yak ob'yekta pravovoyi okhorony [Some features of the definition of the animal world as an object of legal protection]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina – Bulletin of the V.N. Karazin Kharkiv National University*, 19, 108–110 [in Ukrainian].

16. Nechyporuk, L.D. (2014). Dyka fauna yak ob'yekt ekolohichnoho zakonodavstva. [Wild fauna as an object of environmental legislation]. *Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 25, 129–133 [in Ukrainian].

17. Pro myslyvs'ke hospodarstvo ta polyuvannya: Zakon Ukrayiny vid 22.02.2000 r. No. 1478-III [About game management and hunting: Law of Ukraine dated February 22, 2000]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1478-14> (data zvernennia: 10.03.2026) [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 26.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.05.2026